

Rettsoppgjøret med landssvikere og krigsforbrytere i Norge.

Av professor dr. jur. JOHS. ANDENÆS.

I.

En krig, og enda med en langvarig okkupasjon, er alltid en moralsk belastningsprøve for et folk. Mange går herdet ut av prøven, evner og egenskaper som de selv kanskje ikke var klar over kommer for dagen. Andre tåler ikke belastningen. Det kan være holdningsløse eller amoraliske individer som griper den sjanse de ekstraordinære forhold byr til å skaffe seg vinning eller makt. Men blandt dem som svikter er det også mange som under andre forhold ville ha fortsatt en hederlig borgerlig eksistens og gått i graven med uplettet navn. Den brist i karakter eller vurderingsevne, som under andre omstendigheter ville forblitt skjult, blir under denne særlige belastningsprøve skjebnesvanger.

Tallet på denne siste gruppe blir nødvendigvis større enn ellers i et land som Norge, som ikke av egen erfaring visste hva krig var og hvor en i den største del av landet fikk en direkte overgang fra fredsforhold til fremmed okkupasjon uten den mellomfase av regulær krigstilstand som kunne ha banket de elementære begreper om nasjonal oppførsel inn også i uklare hoder og svake viljer.

Grunnlaget for det strafferettslige oppgjør som nå forestår er først og fremst de alminnelige bestemmelser om forræderi og angrep på statsforfatningen i straffeloven og den militære straffelov. Med hensyn til straffene er de gamle bestemmelser imidlertid i stor utstrekning supplert ved

provisoriske anordninger utstedt av Regjeringen i London. Viktigst blant disse er to anordninger av 3. oktober 1941 og 22. januar 1942, som i adskillig utstrekning gir anledning til å anvende dødsstraff, og en anordning av 15. desember 1944 (*landssvikanordningen*) som gir anledning til en mildere og mer differensiert behandling av de mindre graverende tilfelle av landssvik enn straffeloven gir rom for.

Disse anordninger går langt utenfor det vanlige område for Kongens provisoriske anordningsmyndighet etter grunnlovens § 17. Anordningsmyndigheten er normalt begrenset til saker om »Handel, Told, Næringsveie og Politi«, og en provisorisk anordning må ikke stride mot en lov gitt av Stortinget. Rettsgrunnlaget for de provisoriske anordninger på straffelovgivningens område må derfor søkes annetsteds, i prinsippene for den konstitusjonelle nødrett, sammen med den fullmakt som Stortinget — riktignok uten noen formell votering — i møte på Elverum den 9. april 1940 ga Regjeringen til, inntil Stortinget kunne sammenkalles på ny, å vareta rikets interesser og treffe de avgjørelser som måtte anses for påkrevd av hensyn til landets sikkerhet og framtid.

Rettsoppgjøret er forutsatt foretatt i stor bredde. Det er ikke bare de mer fremtredende quislinger og samarbeidsmenn som skal stå til ansvar, men ethvert medlem av Quislings parti, Nasjonal Samling, og enhver som har gjort seg skyldig i utilbørlig ervervsvirksomhet for fienden. Det blir derfor et meget stort antall personer det er tale om. Tallet på N. S. medlemmer er anslått til 35—40 tusen. Tar en hensyn til at det har vært en viss sirkulasjon med inn- og utmeldelser av partiet, er det ikke usannsynlig at det endelige tall blir atskillig høyere. Dertil kommer så et stort antall »frontkjempere«, angivere og økonomiske profitører. Etter meddelelser i pressen er det når dette skrives foretatt 16—17 tusen arrestasjoner. Prinsippet har vært at menige partimedlemmer ikke skulle arresteres medmindre særlige grunner tilsa det.

Det kan naturligvis være delte meninger både om hvor bredt oppgjøret bør legges an og de linjer som forøvrig bør følges. Fra et rasjonelt synspunkt er det sentrale spørsmål alltid om det en oppnår ved straffoppgjøret står i forhold til det som det koster. Betydningen for fremtiden av reaksjonen mot okkupasjonstidens foreteelser er det imidlertid vanskelig å gjøre seg opp selv et tilnærmet skjønn over. Det går derfor lett slik at styrken av ens affektive innstilling blir avgjørende for ens vurdering av hva praktiske formålsbetraktninger krever. Sikkert er det, at sterke folkepsykologiske krefter presser på ikke bare for et raskt, men også for et særdeles skarpt oppgjør. Det er 5 års tilbaketrengt forbitrelse og avmaktskjensle som nå krever utløsning. Vilråene ligger ikke godt til rette for en kjølig forstandsmessig diskusjon om mål og midler. Når jeg i det følgende skal gi en oversikt over de viktigste av de bestemmelser det vil bli tale om, skal jeg derfor også avholde meg fra en kritisk vurdering av den foreliggende lovgivning.

II.

De bestemmelser i straffeloven som vil stå i forgrunnen under oppgjøret, er §§ 86 og 98.

§ 86 retter seg mot »den som rettsstridig bærer våpen mot Norge, eller som under en krig hvori Norge deltar, eller med sådan krig for øye yder fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsevne«.

Det alternativ som rekker lengst er det som taler om *bistand til fienden i råd eller dåd*. Straffetruselen er ikke begrenset til den militære bistand i snevrere forstand; også en økonomisk eller propagandamessig bistand rammes. Under en okkupasjon rekker straffebudet etter sin ordlyd overordentlig vidt. Skal et ordnet samfunnsliv kunne fortsette, er et visst samarbeid med okkupasjonsmakten ikke til å unngå. Haagerkonvensjonen om landkrigens lover og

sedvaner forutsetter at den faktiske lovgivnings- og forvaltningsmyndighet går over til okkupasjonsmakten og at befolkningen bøyer seg for dette (art. 43), og den forutsetter at okkupasjonsmakten innenfor visse grenser kan avkreve borgerne ytelser og tjenester til dekning av besettelseshærens behov (art. 52). Skal en her nå fram til en rimelig begrensning av området for straffansvaret, kan en neppe nøye seg med de vanlige regler om omstendigheter som utelukker straffansvar, først og fremst reglene om nødtilstand (strl. § 47). En blir nødt til å henvise til en *utilbørighetsnorm*. Bare den bistand til fienden som etter oppfatningen til enhver tid kan karakteriseres som utilbørilig — nærmere bestemt: så utilbørilig at der er grunn til å motvirke den med straff — faller innenfor området for straffebudet. Landssvikanordningen har slått ned på utilbørighetskriteriet når det gjelder ervervsvirksomhet for fienden; etter mitt skjønn må det anvendes også på andre områder, f. eks. overfor det samvirke som innenfor de forskjellige grener av administrasjonen har funnet sted med okkupasjonsmakten.

De viktigste av de grupper som rammes av § 86 er følgende:

1. De såkalte »*frontkjempere*«, medlemmene av de forskjellige vepnede forband som har deltatt i krigen på tysk side.

2. *N. S.- medlemmer*.

At de ledende innenfor N. S., og dermed partiet som organisasjon, har ydet fienden bistand — ved sin propaganda til fordel for Tyskland og mot de lovlige norske myndigheter og Norges allierte, ved oppfordringen til militærtjeneste på tysk side og gjennom mobilisering av landets økonomiske resurser til fordel for den tyske krigsinnsats — er utenfor tvil. Og den rådende oppfatning er at også de enkelte medlemmer allerede ved å stå tilsluttet partiet har ytet et bidrag til partiets virksomhet for tyske interesser som må bringe dem inn under straffebudet. Landssvikanord-

ningen forutsetter i § 4 at dette også gjelder om medlemmer fra tiden før 8. april 1940 som ikke har meldt seg ut så snart de ble klar over partiets forræderske virksomhet, selv om de ikke på noen måte har støttet partiet aktivt. Domstolene vil her få å ta standpunkt til om den rene passivitet, unnlåtelsen av å melde seg ut, kan betraktes som en »bistand» i straffelovens forstand.

3. Angiverne.

Det er allerede klarlagt at både det tyske sikkerhetspoliti og det norske statspoliti har hatt et vidt forgrenet nett av fast ansatte agenter som i stor utstrekning har opptrådt som gode nordmenn og forsøkt å arbeide seg inn i de illegale organisasjoner, tildels med atskillig hell. Men også de mer leilighetsvise angivere, som av politiske eller personlige grunner har angitt landsmenn til okkupasjonsmakten eller dens hjelpere, vil i alminnelighet måtte betraktes som de som har ydet fienden bistand. Forutsetningen er da at angiveren iallfall selv har trodd at det forelå et visst grunnlag for anmeldelsen. En rent grunnløs anmeldelse, f. eks. som en personlig hevnakt, kan ikke straffes som bistand til fienden, men etter straffelovens bestemmelser om falsk anklage (kap. 16).

4. *Profitørene*, d. v. s. de ervervsdrivende som på utilbørlig vis har stillet seg til disposisjon for fienden. Å trekke en rimelig grense her er kanskje det vanskeligste problem en står overfor. Avgjørelsen i det konkrete tilfelle blir i høy grad skjønnsmessig, og meningene om hvor streken bør settes kan naturligvis variere ganske sterkt. Dersom forfølgningen blir drevet ut over et visst punkt, vil den ganske sikkert utløse sterke motkrefter.

Bestemmelsen rammer ikke bare de selvstendige næringsdrivende, men også de menige arbeidere når deres forhold kan karakteriseres som utilbørlig, f. eks. hvis de har forlatt sitt arbeid innenfor jordbruk eller skogbruk til fordel for det bedre lønnede arbeid på de tyske anlegg. Men landssvikanordningens § 5 bestemmer at retten kan sette

straffen ned eller la den falle helt bort overfor den som kun har deltatt som arbeider eller som underordnet funksjonær ved utføring av ervervsvirksomhet for fienden. En kan vel gå ut fra at tiltale overfor denne personkrets bare vil bli reist i særdeles graverende tilfelle.

Den annen hovedbestemmelse under oppgjøret er strl. § 98 som retter seg mot »den, som søker å bevirke eller å medvirke til, at rikets statsforfatning ved ulovlige midler forandres«. Likesom § 86 må denne bestemmelse antas å komme til anvendelse overfor alle medlemmer av N. S. Mens § 86 rammer den side av partiets virksomhet at det gav fienden støtte i kampen, rammer § 98 den annen side av virksomheten, utnyttelsen av okkupasjonstilstanden til å forsøke på å omforme statsforfatningen i strid med folkets ønske. Paragrafen rammer også personer som uten å være medlemmer av partiet har stillet seg til disposisjon for dets nyordningsplaner. Derimot rammer den ikke frontkjemper og profitører, som ikke har vært medlemmer av N. S.

Maksimalstraffen er etter § 86 fengsel på livstid, etter § 98 hefte i 20 år. Men etter den provisoriske anordning av 3. oktober 1941 om tillegg til straffeloven kan dødsstraff idømmes i alle tilfelle hvor der etter strl. kap. 8 eller 9 kan anvendes fengsel på livstid, altså for alle overtredelser av § 86. Dødsstraff kan dog ikke idømmes overfor personer som ved den straffbare handlings foretagelse ikke var fylt 18 år. Anordningen innfører også den endring i straffesystemet at tvangsarbeid kan idømmes i stedet for fengsel eller hefte. Hensikten har vært å gi anledning til en udnyttelse av arbeidskraften i friere former enn den tradisjonelle fengselsstraff. Nærmere planer for dette tvangsarbeid er enda ikke utarbeidet, men der er nedsatt en komité til å arbeide med saken. Etter en annen provisorisk anordning av 3. september 1943 kan bøtstraff, uten noen begrensning oppad, alltid idømmes i tillegg til dødsstraff,

frihetsstraff eller fradømmelse av offentlig tjeneste som hovedstraff. Ingen av disse anordninger tillegger seg tilbakevirkning. Det gjør derimot landssvikanordningen av 15. desember 1944 § 51, som bestemmer at der ved siden av straffene etter strl. kap. 8 og 9 eller etter krigsartiklene i den militære straffelov, kan idømmes bøter, rettighetstap eller oppholdsforbud etter reglene i anordningen. Motivene til anordningen forutsetter at disse tilleggsstraffer uten hinder av forbudet i grl. § 97 mot tilbakevirkende lover, kan idømmes også for eldre handlinger, når bare ikke den samlede straff blir strengere enn den tidligere maksimumsstraff. Det gjenstår å se om domstolene vil godta denne grunnlovsfortolkning, som bryter nokså radikalt med tidligere lære.

Den normale *minimumsstraff* er etter § 86 hefte eller fengsel i 3 år, etter § 98 hefte i 5 år. Men her kommer § 58 inn, som sier at »hvor flere har samvirket til et straffbart øyemed, kan straffen nedsettes under det for handlingen bestemte lavmål og til en mildere straffart for deres vedkommende, hvis medvirken vesentlig har vært foranlediget ved deres avhengige stilling til noen annen av de skyldige eller har vært av ringe betydning i forhold til andres«. Især dette siste alternativ har i denne forbindelse stor betydning. For de menige medlemmer av N. S., hvis forbrytelse bare består i deres støtte til partiet, gjelder det utvilsomt at deres medvirkning har vært »av ringe betydning« i forhold til ledernes. Teoretisk sett blir strafferammen for dem fra 3 kroners bot inntil dødsstraff.

Foruten §§ 86 og 98 er det også visse andre bestemmelser i straffelovens kap. 8 og 9 som kan få betydning. Således § 83 om »den, som rettsstridig søker å bevirke eller å medvirke til at Norge eller noen del av riket bringes under fremmed herredømme eller innlemmes i annen stat«. Bestemmelsen kan anvendes mot dem som støttet fienden på et tidspunkt da krigen i Norge pågikk og riket således ikke i sin helhet var kommet under fremmed herre-

dømme. Videre kan det i enkelte tilfelle bli bruk for §§ 94 og 104, som setter straff for visse forberedende handlinger.

III.

En annen gruppe straffebud som det vil bli anvendelse for, er krigsartiklerne i den militære straffelov av 22. mai 1902. Den militære straffelov retter seg som regel bare mot personer som er knyttet til den væpnede makt som befal eller menige. Men etter § 9 nr. 5 jfr. § 3 får en rekke av bestemmelsene i lovens tredje del, de såkalte *krigsartikler*, anvendelse også på sivilpersoner når overtredelsen har funnet sted i *krigstid* og på *krigsskueplassen*. Krigstid i lovens forstand har det vært fra fiendlighetene begynte natten til 9. april 1940 og inntil den fremtidige fredsslutning. De tyske krigsretter under okkupasjonen regnet hele Norge for krigsskueplas. I vår militære straffelov har begrepet en snevrere betydning; det tar sikte på det område der direkte militære operasjoner pågår, uten at det er mulig å fiksere begrepet helt nøyaktig. I denne forbindelse kan det nevnes, at prinsippet i straffelovens § 12, siste ledd om at handlingen betraktes som foretatt også der virkningen er inntrådt eller tilsiktet fremkalt, etter mil. strl. § 1 får anvendelse også her.

De handlinger som rammes av krigsartiklene er dels handlinger som ikke går inn under straffelovens bestemmelser, slik som utvist feighet fra befal eller menige (mil. strl. § 87—89); dels er det handlinger som også går inn under straffeloven. Er en bistand ydet fienden i krigstid og på krigsskueplassen, er det saaledes mil. strl. § 81 som kommer til anvendelse, ikke den borgerlige straffelovs § 86.

Krigsartiklene gir anvisning på strengere straffer enn straffeloven, således gir den i flere tilfelle anledning til å gå opp til dødsstraff. Men straffeskjerpelsene har mistet det meste af sin betydning etter at den før nevnte anordning av 3. oktober 1941 har innført dødsstraffen også for overtredelse av forræderibestemmelsene i den borgerlige straffelov.

Krigsartiklene vil ha sin største praktiske betydning for forræderi og feighet under felttoget i Norge i 1940. Etter en provisorisk anordning av 26. februar 1943 er deres anvendelsesområde imidlertid blitt utvidet slik at f. eks. enhver forsettlig bistandshandling overfor fienden som er foretatt etter at anordningen ble gitt, går inn under mil. strl. § 81, selv om den ikke har funnet sted på krigsskueplassen. Anordningen trekker derfor inn under den militære straffelov en mengde forhold uten noe som helst militært tilsnit, f. eks. medlemskap i N. S. eller utilbørlig ervervsvirksomhet for fienden som har fortsatt etter 26. februar 1943. For straffutmålingen vil denne kvalifikasjon sikkert være uten enhver betydning.

Den militære straffelov fastsetter i § 14: »Dødsstraff kan kun anvendes i krigstid, dog ikke etter krigens opphør og ikke på personer under 18 år. Idømt dødsstraff, som ikke er fullbyrdet før etter krigens opphør, overgår til fengsel på livstid«. En provisorisk anordning av 3. oktober 1941 bestemmer at dødsstraff kan idømmes og fullbyrdes etter krigens opphør uten hinder av mil. strl. § 14.

IV.

Det store flertall av de mindre landssvikere vil imidlertid ikke få sin sak pådømt etter straffeloven eller den militære straffelov, men etter *landssvikanordningen* — provisorisk anordning av 15. desember 1944 om tillegg til straffelovgivningen om forræderi, som dens offisielle navn lyder. Anordningen er blitt til på grunnlag av et utkast fra en komité nedsatt av Hjemmefrontledelsen, som ble sendt over til London og gjennomgått av Justisdepartementet der, og i alt vesentlig lagt til grunn for den nå foreliggende provisoriske anordning. Begrunnelsen for anordningen var at bestemmelsene om forræderi i den borgerlige og den militære straffelov er så strenge, at det hverken ville være rettfærdig eller praktisk gjørlig å anvende dem overfor alle overtredelser som har tildradd seg i løpet

av alle de år okkupasjonen har vart. Det heter i motivene, som er skrevet under okkupasjonen, at »under en så langvarig okkupasjon som den Norge nå er gjenstand for, vil det være mange som har overtrådt bestemmelsene, men ikke så grovt at det ville være forsvarlig å straffe så hårdt. Dette gjelder således for den store masse av N. S.-medlemmer og også for de fleste andre som i denne tid har forbrutt seg mot bestemmelser i den borgerlige straffelovs kapitel 8 og 9, men på mindre graverende måte. I slike tilfeller vil det være uholdbart å opprettholde de fastsatte lavmål for frihetsstraff. Rettferdshensyn tilsier at det for slike mindre grove forbrytelser åpnes adgang til å idømme vesentlig mildere straffer enn straffeloven gir anvisning på.«

Disse uttalelser bygger på forutsetningen om henholdsvis 3 og 5 års frihetsstraff som minimum ved overtredelse av strl. §§ 86 og 98. Motivforfatterne var ikke oppmerksom på adgangen til straffnedsettelse etter strl. § 58. På bakgrunn av § 58 er naturligvis behovet for slike særlige straffebestemmelser som landssvikanordningen bringer, mye mindre. Det har likevel sine fordeler, både prosessuelt og materielt, at det ikke bare ved straffutmålingen, men også med hensyn til den juridiske karakteristik, framtrer en klar forskjell mellom de grove forræderihandlinger og de mer unnskyldelige tilfelle.

Etter § 1 i landssvikanordningen skal straffebestemmelsene i anordningen anvendes »når det på grunn av tiltaltes forhold og sakens beskaffenhet finnes forsvarlig og almene hensyn ikke tilsier at handlingen pådømmes etter strengere bestemmelser i den borgerlige straffelovs kap. 8 eller 9 eller i den militære straffelovs krigsartikler«. Avgjørelsen er lagt til *retten*, som ikke er bundet av de nedlagte påstander. Men en kan vel gå ut fra at påtalemyndighetens innstilling som regel vil bli fulgt. En kan gaa ut fra at alle politiske størrelser, praktisk talt alle frontkjempere og de fleste angivere vil få sin sak pådomt etter straffe-

loven. Det store antall menige N. S.-medlemmer og de fleste profitører vil derimot bli tiltalt på grunnlag av landssvik-anordningen.

Anordningen tillegger seg tilbakevirkende kraft; det avgjørende tidspunkt er 8. april 1940. Begrunnelsen er, at anordningen er mildere enn de bestemmelser som gjaldt på handlingstiden, altså i virkeligheten en slags amnestilov, hvor det ikke blir spørsmål om grl. § 97. Stort sett er det også riktig, men ikke fullt ut. En kan ikke generelt si, at straffebestemmelsene i anordningen er mildere enn i straffeloven, jfr. det som før er sagt om strl. § 58. Det blir dommerens sak i hvert enkelt tilfelle å påse at den tiltalte ikke blir skadelidende ved en grunnlovstridig tilbakevirkning.

Selve området for anordningen er angitt i § 2, gjennom en oppregning i 4 punkter. Nr. 1 taler om medlemskap i N. S. eller annen landsforrædersk organisasjon etter 8. april 1940; å ha søkt om eller samtykket i å bli medlem er likestillet med faktisk medlemskap. Nr. 2 taler om støtte til slik organisasjon som nevnt i nr. 1, nr. 3 om utføring av eller deltagelse i ervervsvirksomhet for fienden på slik måte eller under slike omstendigheter at forholdet må anses utilbørlig. Nr. 4 taler generelt om »den som etter 8. april 1940 har foretatt noen handling som, uten å gå inn under bestemmelsene under nr. 1—3, rammes av noen bestemmelse i straffelovens kap. 8 eller 9 eller i krigsartiklene i den militære straffelov«. Bestemmelsen virker som en sikkerhetsventil, som gir adgang til en mildere bedømmelse ogsaa av andre overtrædelser enn de typetilfelle som er regnet op i nr. 1—3.

Størst selvstendig betydning har bestemmelsen i nr. 3, som prøver å gi visse direktiver for rettsanvendelsen. Det heter her: »Som utilbørlig bør forholdet i alminnelighet anses bl. a. dersom den ervervsdrivende selv har innledet forbindelsen med fienden eller arbeidet i nær forståelse med ham eller har søkt å påskynde eller utvide virksom-

heten uten å være tvunget til det eller har søkt fiendtlig hjelp for å hindre eller vanskeliggjøre kontroll eller rettsforfølgning eller har skaffet seg andre utilbørlig pris eller fortjeneste eller andre utilbørlige fordeler«. Oppregningen er ikke ment som uttømmende, men bare som en eksemplifikasjon. Og det er naturligvis mange andre momenter som må tas i betraktning enn de som anordningen nevner, således tidspunktet for virksomheten og dennes art og omfang. Mest graverende ligger forholdet an for alle de nye firmaer som mange steder skjøt opp som paddehatter, ofte uten at innehaverne hadde noen som helst erfaring eller innsikt i bransjen, og utelukkende med det formål for øye å utnytte den krigskonjunktur tyskerne skapte.

Motivene til anordningen går ut fra at den trekker opp snevrere grenser for den straffbare ervervsvirksomhet enn straffeloven. Det er neppe riktig. De siste alternativer i § 2 nr. 3 synes tvert om å betegne en utvidelse i forhold til straffelovens forræderibestemmelser. Dersom ikke selve bistandsytelsen kan karakteriseres som utilbørlig — den er f. eks. framtunget —, kan det således neppe bringe forholdet inn under strl. § 86 at den ervervsdrivende har benyttet anledningen til å skaffe seg utilbørlig fortjeneste. Det kan være en overtredelse av prislovgivningen, men ikke av forræderilovgivningen. For en ervervsvirksomhet som i tid ligger forut for anordningen, er dens avgrensning av det straffbare derfor ikke ubetinget bindende.

Det viktigste nye som landssvikanordningen bringer, er imidlertid straffesystemet. Etter § 3 straffes overtredelser av anordningen med fengsel eller tvangsarbeid inntil 3 år, bøter, tap av almen tillit eller begrenset rettighetstap, eller med flere av disse straffer samtidig. Dessuten kan forbud mot å oppholde seg i bestemte områder fastsettes som tilleggsstraff.

Botestrafen avviker i sin utforming atskillig fra det vi er vant til. Det er satt en forholdsvis høy minimumsstraff, nemlig kr. 1.000 (§ 6). Inndriving kan skje ved ut-

panting eller ved trekk i lønn; av en samlet årsinntekt inntil 3.000 kroner skal den skyldige dog minst beholde to tredjedeler. Der blir ikke fastsatt noen subsidiær fengselsstraff, men kan boten ikke fås inndrevet, kan påtalemyndigheten når den skyldige er arbeidsfør sette ham i offentlig arbeid eller tvangsarbeid inntil boten er opptjent, dog ikke for lengre tid enn ett år. På grunn av den høye minimumsstraff går motivene ut fra at det som regel ikke vil lykkes skyldneren å tjene opp boten i løpet av denne tid. En bot som går ut over den skyldiges betalingsevne — noe som vil forekomme meget ofte fordi bøter i stor utstrekning er obligatorisk — vil altså faktisk være ensbetydende med et års frihetsstraff for den som er arbeidsfør; for den som ikke er arbeidsfør har en derimot bare adgangen til inndrivning ved utpanting.

Tap av almen tillit (tillitstap) er en ny straff som ble innført ved den nå opphevede provisoriske anordning av 22. januar 1942 og videre utbygget ved landssvikanordningens § 11, som i 9 punkter regner opp hva det innebærer. Nr. 1—4 omhandler de mer offentligrettslige rettigheter: Tap av stemmerett, tap av retten til å gjøre tjeneste i rikets krigsmakt, tap av offentlig tjeneste som den skyldige innehar og tap av adgangen til å oppnå slik tjeneste. Offentlig tjeneste omfatter i denne sammenheng alt arbeid for stat, kommune eller offentlige innretninger uten hensyn til om den ansatte eller vanlig språkbruk er offentlig tjenestemann eller ikke. De følgende nr. går løs på ervervsadgangen: Tap av rett til å inneha stilling eller drive erverv som er betinget av offentlig autorisasjon eller godkjenning (f. eks. retten til å drive selvstendig virksomhet som kjøpmann eller håndverker på grunnlag av handels- eller håndverksbrev), videre tap av rett til å drive annen selvstendig ervervsvirksomhet av slik art som blir bestemt i dommen, tap av ledende stilling eller lønt eller ulønt tillitsverv i selskaper, stiftelser, eller sammenslutninger (f. eks. som styremedlem, disponent eller revisor), og av

rett til å oppnå slik stilling eller verv. Nr. 9 betegner en utvidelse i forhold til anordningen 1942; det omtaler tap av retten til å eie eller erverve fast eiendom, registreringspliktig skip, aksjer og andre andeler i norske ervervsdrivende selskaper eller sammenslutninger. Grunnen til denne utvidelse er især å søke i opinionen mot at N. S. bøndene skulle få bli sittende på sine gårder. Den skyldige mister ikke selve eiendomsretten; gjenstandene må realiseres (jfr. § 35), men utbyttet tilfaller eieren. Som regel vil det imidlertid gå med til dekning av det økonomiske ansvar han blir ilagt i form av bøter, inndragning og erstatning.

Tillitstapet medfører, som en vil se, utelukkelse av enhver mulighet for å utøve økonomisk innflytelse. For den som driver selvstendig næring eller som eier en gård eller et hus eller en flekk jord, er det en overmåte hård straff, ofte hårdere enn en nokså lang frihetsstraff. For den som søker sitt levebrød som løsarbeider og som aldri har tenkt å bli noe annet, spiller tapet derimot svært liten praktisk rolle. Etter anordningen av 1942 var tillitstapet obligatorisk for alle N. S. medlemmer. Nå derimot er det fakultativt for de menige medlemmer som ikke har deltatt aktivt i partiets virksomhet. Tillitstap kan idømmes for bestandig eller for et bestemt antall år, dog minst 10 år.

I de tilfelle hvor tillitstap ikke er obligatorisk, kan det i stedet bli spørsmål om *begrenset rettighetstap*. Tapet kan her gå ut på fradømmelse av en eller flere av de rettigheter som er nevnt i § 11. Fradømmelse skal skje for 10 år av de rettigheter som er nevnt i § 11, nr. 1—4, og ellers for det antall år som dommeren bestemmer, dog for minst 5 år. Også reglene om dette begrensede rettighetstap går adskilleg lengre enn reglene om rettighetstap i straffelovens §§ 29 og 30. Tap av retten til å drive næring eller yrke er etter straffeloven som regel begrenset til tilfelle hvor den skyldige ved den straffbare handling har vist seg uverdigg til den tillit stillingen krever, eller hvor han har krenket plikter som påhvilde ham i kraft av stillingen og der fore-

ligger fare for gjentagelse. Og dersom retten ikke blir frakjent for bestandig, er tapet begrenset til høyst 5 år, naturligvis med tanke på de vanskeligheter det vil by på å gjenoppta yrket etter en årrekke.

Om *oppholdsforbud* bestemmer § 13 at retten uten hensyn til hovedstraffens størrelse som tilleggsstraff kan forby domfelte å oppholde seg eller innfinne sig i bestemte områder, når slikt forbud anses nødvendig for å forebygge samfunnsmessig uro eller fare for person eller eiendom eller for å hindre forsøk på omgåelser av dom på rettighetstap eller når andre særlige hensyn tilsier det.

§ 3, 2. ledd fastsetter ganske utførlige direktiver for straffutmålingen, som binder dommerne sterkere enn vi ellers er vant til i nyere tid. Etter motivene har reglene til formål å sikre en mest mulig rettfærdig straffanvendelse og begrense tallet av anker over straffutmålingen. Den som hatt overordnet stilling i N. S. eller dermed likestillet organisasjon, eller på annen måte har tatt aktiv del i den straffbare virksomhet som er drevet gjennom organisasjonen, skal idømmes så vel fengsel eller tvangsarbeid, som bøter og tillitstap. Det samme gjelder ved alle grovere overtredelser av anordningen forøvrig. Medlemmer av N. S. eller likestillet organisasjon skal alltid fradømmes de rettigheter som nevnt i § 11, nr. 1—4, altså stemmerett, offentlig tjeneste, m. v. Som regel skal dessuten bøter ilegges. Bare under særdeles formildende omstendigheter kan straffen fastsettes til bøter alene eller rettighetstap alene.

§ 5 gir regler om visse tilfelle hvor straffen kan nedsettes eller helt falle bort. Det gjelder for det første når handlingen er foretatt under tvang. Den tvang anordningen her tar sikte på, er ikke tvang av så voldsom karakter, at den medfører en straffriende nødtilstand etter strl. § 47. Reglene har sin betydning for tvang av mindre voldsom art, som etter strl. § 56 nok kan begrunne nedsettelse av straffen, men ikke straffrihet. For det annet kan straffen falle bort når handlingen er forøvet før det fylte 18. år. Motivene

beskriver veltalende hvordan N. S. har tatt særlig sikte på å fange inn barn og ungdom. »Det er organisert særlig »guttehird« og »jentehird« og »Unghird«, der medlemmenes sinn blir forgiftet med N. S.-fraser og inneksersert i å følge organisasjonens paroler lenge før de har evne til å forstå hva det hele i virkeligheten går ut på«. Samme adgang til straffefritagelse gjelder for N. S.-medlem som bare har vært medlem av partiet i kortere tid, når han ikke har tatt aktiv del i organisasjonens straffbare virksomhet og han senere har innlagt seg fortjenester ved handling til gagn for landet. Det har f. eks. vist seg at en rekke politifolk som i 1940, under den forvirring som da hersket, lot seg presse inn i partiet, senere har innlagt seg store fortjenester i det illegale arbeid. Selv om ikke betingelsene etter § 5 er fullt ut oppfylt, kan påtalemyndigheten benytte seg av sin alminnelige rett etter strl. § 85, 2. ledd, til å unnlate påtale »når det antas at intet offentlig hensyn krever, at den straffbare handling påtales«. Det er før nevnt at for den som har deltatt i ervervsvirksomhet for fienden som arbeider eller underordnet funksjonær, kan straffen falle bort uten at ytterligere vilkår kreves.

V.

Under straffoppgjøret vil det naturligvis også i atskillig utstrekning bli spørsmål om andre straffebud enn bestemmelsene om forræderi og anslag mot statsforfatningen. Et av de mest framtrædende trekk ved den nye tid i Norge var således en utbredt korrupsjon fra øverst til nederst, og en kan gå ut fra at påtalemyndigheten vil legge arbeid på å få disse forhold klarlagt for å vise hvordan slagordet »fellesnytt foran egennytt« ble praktisert. Utroskap, tyveri, underslag, heleri og misbruk av offentlig myndighet er de forbrytelseskategorier det her oftest vil være tale om. Angiverne vil, dersom de subjektive betingelser foreligger, være ansvarlige ikke bare for bistand til fienden, men også for de onder som offeret er blitt påført (mis-

handling, frihetstap, døden). De nordmenn som har gjort tjeneste i det norske statspoliti eller det tyske sikkerhetspoliti, vil være ansvarlige for de ulovlige frihetsberøvelser de har medvirket til; alvorligere er det at de i atskillig utstrekning har gjort seg skyldig i opprørende mishandling av de arresterte, som rammes av bestemmelsene om legems-krenkelser og drap i strl. kap. 22. En provisorisk anordning av 22. januar 1942 griper her inn og bestemmer at for forbrytelser foretatt sålenge Norge er i krig kan dødsstraff idømmes når det for handlingene kan idømmes fengsel på livstid etter noen bestemmelse i den alminnelige borgerlige straffelovs kapitel 19 angående forbrytelser mot sedeligheten, kapitel 21 angående forbrytelser mot den personlige frihet og kapitel 22 angående forbrytelser mot liv, legeme og helbred. For landssvikernes vedkommende har ikke dette så stor betydning ved siden av adgangen til dødsstraff for bistand til fienden. Men for straffutmålingen vil det naturligvis ha overordentlig stor betydning at bistanden til fienden er ytet nettopp ved mishandling av egne landsmenn for å presse ut av dem opplysninger om norsk patriotisk virksomhet.

VI.

En ville imidlertid få et ufullstendig bilde av rettsopp-gjøret hvis en ikke tok hensyn til de sanksjoner som ikke har karakter av straff.

1. Etter strl. § 36 kan det ved en straffbar handling vunne utbytte eller et beløp, svarende til det antagelige utbytte av samme, *inndras* hos den skyldige eller hos den, på hvis vegne han har handlet. Bestemmelsen har særlig betydning for profitørene, men også for N. S.-medlemmer og andre, som ved utnyttelse av den korrupsjon som hersket, har skaffet seg selv eller andre økonomisk vinning. Ved provisorisk anordning av 3. september 1943 er regelen utvidet til å gjelde enhver inntekt, formuesfordel eller vinning som må antas foranlediget ved handlingen eller

det ved denne tilkjennegitte forbryterske sinnelag«. Hvor en person på grunn av medlemskap i N. S. eller sin unansjonale holdning forøvrig har oppnådd offentlig stilling eller fordelaktige kontrakter med Staten, men uten at hans innmeldelse i partiet er skjedd med tanke på disse fordeler, vil det som regel ikke være naturlig å si at utbyttet er vunnet ved den straffbare handling; her griper tillegget inn. Landssvikanordningen har i kap. 2 utførlige regler om inndragning, som går enda et godt stykke lenger. Det er der gjort klart at inndragning kan skje selv om de subjektive vilkår for straff ikke er til stede (§ 22). Om fastsettelsen av inndragningsbeløpet er gitt regler som i atskillig utstrekning gir anledning til å inndra mer enn nettoutbyttet av virksomheten. Også straffelovens inndragningsregel må forøvrig være slik å forstå at det bare er de lovlige omkostninger som kan trekkes fra bruttoinntekten; da der i de bransjer som fortrinnsvis har arbeidet for tyskerne i stor utstrekning er betalt ulovlige lønninger og materialpriser, vil dette føre til at inndragningsbeløpene blir så høye at de angjeldende firmaer i stor utstrekning må forutsettes å bli insolvente. Landssvikanordningen nøyer seg imidlertid ikke med å foreta inndragning hos den skyldige og den på hvis vegne, han har handlet, men gir i stor utstrekning anledning til å forfølge den ulovlige vinning også på tredjemanns hånd.

Inndragningsbestemmelsene i landssvikanordningen gir seg på samme måte som straffebestemmelsene tilbakevirkende kraft. I praksis vil det sikkert melde seg atskillige tvilsomme spørsmål om forholdet til grl. § 97.

2. Landssvikanordningens § 25 fastsetter at alle som etter 8. april 1940 på straffbar måte har vært medlemmer av N. S. eller tilsluttet organisasjon, er solidarisk ansvarlige »for skade som organisasjonen har voldt ved medvirkning til rettsstridig styre av landet eller ved andre rettsstridige handlinger«. Om omfanget av ansvaret heter det i motivene til anordningen at organisasjonen og dermed også medlemmene bl. a. må hefte for:

- »1. Velferdstap og oppreisning for de tusener av personer som rettsstridig er fengslet og delvis mishandlet av N. S. myndigheter.
2. Skade som N. S. myndigheter har påført enkeltmenn, selskaper, stiftelser eller sammenslutninger ved ulovlig inndragning eller beslagleggelse av deres midler eller ved rettsstridig regulering av deres ervervsmessige virksomhet eller deres eiendom.
3. N. S. myndigheters ulovlige bruk af offentlige og kommunale midler.«

Foreløpige beregninger viser at bare ansvaret overfor staten løper opp i flere hundre millioner kroner. Det er åpenbart at de ansvarlige ikke vil være i stand til å dekke dette enorme ansvar. Samtidig gir anordningen regler om en skarpere inndrivning enn av vanlige krav. I sine faktiske virkninger kan det solidariske erstatningsansvar altså likestilles med en konfiskasjon av all N. S. eiendom.

Motivene forutsetter at ansvaret stemmer med alminnelige rettsgrunnsetninger, ut fra det prinsipp at alle som har samvirket ved en skadevoldende handling er solidarisk ansvarlige for skaden. Fra annet hold blir det imidlertid hevdet at vanlige erstatningsregler ikke fører så langt, og at bestemmelsen derfor må underkjennes som grunnlovstridig, iallfall i den utstrekning den tar sikte på medlemmer som var gått ut av partiet på det tidspunkt da anordningen ble gitt. For å få spørsmålet avgjort, vil et "test case" så snart som gjørlig bli brakt inn for Høyesterett.

Til å opptre på vegne av de skadelidende er det opprettet et Erstatningsdirektorat, som både skal sørge for å få ansvaret fastslått og for å få pengene inn. Det som forfølgningen innbringer, skal gå inn i en stor »erstatningspool« som senere vil bli fordelt på de skadelidende etter nærmere regler som Stortinget skal gi.

Til sikring av bøte-, inndragnings- og erstatningsansvaret gir anordningen adgang til å foreta beslag eller å sette vedkommendes formue under forvaltning. Dette er allerede

skjedd i atskillig utstrekning, likesom der er kunngjort et alminnelig disposisjonsforbud for N. S. medlemmer.

3. Et viktig ledd i rettsoppgjøret er opprensningen i *den offentlige tjeneste*. En provisorisk anordning av 26. februar 1943 om gjenoppretning av lovlige forhold i den offentlige tjeneste i Norge bestemmer, at offentlig tjenestemann som er tilsatt før okkupasjonen, kan avskjediges ved dom »når han ved sitt forhold til okkupasjonsmyndighetene eller deres hjelpere har vist seg uverdigg til sin stilling, selv om forholdet ikke finnes å gi grunn til straff«. For tjenestemenn som er tilsatt under okkupasjonen er regelen at de bare kan fortsette i stillingen, dersom de blir godkjendt av den lovlige ansettelsesmyndighet. Avskjedigelse ved dom er her ikke nødvendig. Synspunktet er at okkupasjonstidens nyansettelser generelt er uforbindende for våre lovlige myndigheter, selv om det ikke lar seg påvise i det enkelte tilfelle at det er tatt usaklige hensyn eller at tjenestemannen har vist dårlig nasjonal holdning.

I påvente av den senere rettsforfølging ble det allerede i de første dager etter frigjøringen foretatt suspensjon av alle N. S. medlemmer og av alle som en måtte regne vil bli fradømt eller avskjediget fra sin stilling.

VII.

Å straffe de *tyske krigsforbrytere* ble allerede tidlig proklamert som et av de alliertes viktigste krigsmål, og et omfattende forberedende arbeid, som også Norge har deltatt i, har vært utført under krigen. Motivene til den provisoriske anordning av 4. mai 1945 om straff for utenlandske krigsforbrytere opplyser at det til da fra norsk side var inngitt vel 300 anklageskrift mot tyske krigsforbrytere hvis handlinger er begått i Norge eller mot norske borgere. De norske anklager omfattet bl. a. Reichskommissar Terboven og hans nærmeste medarbeidere, generalene Falkenhorst, Rendulic og Rediess, samt alle medlemmer av det tyske politi i Norge om hvem man vet at de har gjort seg

skyldig i tortur eller andre overgrep eller må anses ansvarlig for slikt. Av de her nevnte har Terboven og Rediess, sjefen for det tyske politi i Norge, foregrepet dommen ved sammen å begå selvmord. Medtatt på listen over krigsforbrytere er også alle som har stått for planleggingen og iverksettingen av ødeleggelsene i Finnmark og alle høyere offiserer i de tyske styrker der høsten 1944. Forutsetningen er at alle disse krigsforbrytere skal dømmes av norske domstoler på grunnlag av norsk rett.

Den foran nevnte anordning bestemmer først i § 1 at »handlingene som etter sin art går inn under norske straffebestemmelser, straffes etter norsk lov når de i strid med krigens lover og sedvaner er begått av fiendtlige borgere eller andre utlendinger som har stått i fiendens tjeneste eller har hørt under ham, og handlingen er forøvet i Norge«. Selv om handlingen er begått i utlandet kan den straffes etter norsk lov når den er begått mot nordmenn eller norske interesser, f. eks. mot norske fanger i Tyskland. Det samme gjelder, dog bare etter bestemmelse av Kongen i hvert enkelt tilfelle, når handlingen retter seg mot allierte rettsgoder eller rettsgoder som etter bestemmelse av Kongen skal anses likestilt dermed. Ved rettsgoder som likestilles med allierte, har man bl. a. tenkt på danske borgere og formuesinteresser.

Med henvisningen til krigens lover og sedvaner skiller anordningen de legitime krigshandlinger ut fra området for det straffbare. Denne begrensning måtte en utvilsomt ha antatt også uten lovhjemmel. Okkupasjonsmakten har etter folkeretten rett til å beskytte seg mot angrep på sine interesser, f. eks. mot at der innenfor det okkuperte område bygges opp underjordiske militærorganisasjoner rettet mot den. Rettsforfølgning og straffullbyrdelse mot patriotenes underjordiske virksomhet må derfor i prinsippet godkjennes som legitime krigshandlinger. Forutsetningen er at fremgangsmåten ikke strider mot folkerettens regler eller prinsipper, noe som naturligvis i enkelttilfelle kan gi anledning til atskillig tvil.

Det viktigste ved krigsforbryteranordningen er de sterke straffskjerpelser den innfører. Straff av fengsel og hefte kan forhøyes inntil det dobbelte når det gjelder forbrytelser som går inn under anordningen. I stedet for fengsel eller hefte kan tvangsarbeid alltid anvendes. Dessuten er adgangen til å idømme livsvarig frihetsstraff eller dødsstraff utvidet overordentlig sterkt. Dødsstraff kan således idømmes uten hensyn til forbrytelsens art overalt hvor det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter. Videre overalt hvor det foreligger gjentagne overtredelser av straffelovens kap. 21 (forbrytelser mot den personlige frihet), kap. 22 (forbrytelser mot liv, legeme eller helbred) og kap. 25 (utpresning og ran). Forsøk straffes på samme måte som fullbyrdet overtredelse. Medvirkning er alltid straffbar.

På et punkt gir anordningen en legalfortolkning for å fastslå rekkevidden av de norske straffebestemmelser det er tale om. § 2 bestemmer at formuesinndragning, ulovlige rekvisisjoner eller kontribusjoner, ulovlig pålegg av pengestraff og ethvert annet ulovlig erverv av økonomisk fordel under anvendelse av makt eller trusel herom, skal anses som ran (strl. § 267, jfr. § 268 nr. 3). Det heter herom i motivene at de former den økonomiske utbytning av Norge har tatt, delvis ligger så langt utenfor vanlige strafferettslige begreper at det er vanskelig eller umulig å henføre forholdet under bestemte paragrafer i den militære eller den borgerlige straffelov. En fant derfor at det var behov for en særskilt bestemmelse som kunne oppfange all den tyske utplyndring av Norge som har vært satt gjennom ved makt eller trusel herom.

Anordningens § 5 bestemmer: »Nødstilstand og overordnets befaling kan ikke påberopes som straff-frihetsgrunn ved forbrytelse som nevnt i denne anordnings § 1. Men retten kan ta forholdet i betraktning til nedsettelse av straffen under det for handlingen bestemte lavmål og til en mildere straffart. Under særdeles formildende omstendigheter kan straff helt bortfalle«. I begrunnelsen for denne

ordning, som står i skarp motstrid til vanlige strafferettsprinsipper, heter det bl. a.: »Det må aldri kunne bli rettmessig at en tysk soldat eller politimann har mishandlet norske sivile, herjet, brent og lagt øde for å berge seg selv unna straff eller disiplinærtiltak. Noe annet er det at det undertiden kan foreligge tungtveiende grunner for straffnedssettelse, kanskje fullstendig straff-frihet«.

Krigsforbryteranordningen ble til i de aller siste dager før kapitulasjonen. Forutsetningen har naturligvis vært at den skal anvendes på alle krigsforbrytelser som er begått under okkupasjonen. Til begrunnelse heter det i motivene: »Folkeretten fastslår at overtredelser av krigens lover og sedvaner er forbrytelser og straffbare. Det består med andre ord en folkerettslig straffesanksjon som trer i virksomhet i og med krigstilstanden. Som følge herav kan det ikke bli spørsmål om straff med tilbakevirkende kraft, uansett om de nasjonale straffebestemmelser som måtte bli brakt i anvendelse overfor krigsforbryterne, er utferdiget etter at forbrytelsen var forøvet«. Det vil bli meget interessant å se om domstolene godtar denne argumentasjon.

VIII.

Om *rettergangen* i landssvik- og krigsforbrytersaker har vi bestemmelser i en provisorisk anordning av 16. februar 1945. Anordningen er ingen fullstendig prosesslov; med de unntak som anordningen medfører, er det de vanlige rettergangsregler som gjelder. Unntakene går alle i retning av å forenkle og påskynde behandlingen, noe som en har betraktet som uomgjengelig nødvendig dersom det skulle være mulig å få avvirket det store antall saker på noenlunde rimelig tid. Anordningen gjelder ikke bare selve straffekravet, men også de sivile krav som følger av den straffbare handling, eller som reises med hjemmel i landssvikanordningen eller tjenestemannsanordningen. Dette gjelder både når det sivile krav fremmes i forbindelse med straffekravet og når det reises særskilt. Anordningen

har unngått å opprette særdomstoler. Men blant de ordinære dommere i herreds- og byrettene og lagmannsrettene blir det oppnevnt et visst antall med den oppgave å ta seg av disse sakene; en har regnet med at de dommere som på denne måte får landssvik- og krigsforbrytersakene som spesielt virkefelt, vil få en særlig kyndighet og rutine som vil ha mye å si for en samtidig rask og betryggende avvikling av rettsoppgjøret. En tilsvarende spesialisering har funnet sted innenfor påtalemyndigheten.

De mer betydelige saker blir i første instans behandlet av lagmannsretten. Mens denne i vanlige straffesaker er dell i *lagretten* som består av 10 legmenn og som avgjør skyldspørsmålet, og *retten*, de tre faglærte dommere som avgjør straffutmålingen, består den etter anordningen av 3 dommere og 4 domsmenn som sammen avgjør både skyldspørsmålet og straffespørsmål. Når en har fraveket jurysystemet i disse saker, skyldes det bl. a. hensynet til å gi legdommerne innflytelse på straffutmålingen. Det er blitt anført at skyldspørsmålet i de aller fleste tilfelle vil være opplagt; det er straffutmålingen som blir det springende punkt. Og i et spørsmål som i den grad opptar interessen i alle lag, har en funnet det riktig at folket selv får være med å ta ansvaret for avgjørelsen. Dessuten har domsmannssystemet praktiske fordeler framfor juryordningen med dens deling av domstolen i rett og lagrett; især har en fryktet at spørsmålstillingen til lagretten i mange av disse saker kunne skape praktiske vanskeligheter. — Til fellende avgjørelse i skyldspørsmålet kreves minst 5 av de 7 stemmer. Det samme gjelder vedtak om å anvende dødsstraff. Andre avgjørelser treffer retten med alminnelig flertall. — Dommen kan påankes til Høyesterett på grunn av feil ved saksbehandlingen, rettsanvendelsen eller straffutmålingen, dog bare med visse begrensninger som er fastsatt i anordningens § 27, jfr. § 26.

De mindre saker behandles i første instans av herredsretten på landet, byretten i byene. Rettene sammensettes ved hovedforhandlingen av dommeren med to domsmenn.

I saker hvor forelegg er utferdiget tilkalles domsmenn dog bare, når retten av hensyn til sakens art finner det påkrevd. I tilståelsessaker kan dom alltid avsis av *forhørsretten*, det vil si uten domsmenn og uten oppnevning av forsvarer. Underrettens dom kan begjæres innbrakt for lagmannsretten til fornyet behandling når skyldspørsmålet menes uriktig avgjort; samtykke til slik fornyet behandling skal imidlertid bare gis når det er sannsynlig at skyldspørsmålet er uriktig avgjort eller særlige grunner ellers tilsier det. Anke til Høyesterett over saksbehandling, lov-anvendelse eller straffutmåling kan skje med de begrensninger som anordningen fastsetter i § 26.

En særegenhet ved anordningen er den vide adgang til å avgjøre saken ved *vedtagelse av forelegg*. I vanlige saker kan dette bare skje i forseelsessaker og i saker om forbrytelser hvor strafferammen ikke går over fengsel i ett år. Etter rettergangsordenen kan forelegg utferdiges overalt hvor det antas å burde anvendes straff av bøter, inndragning, tillitstap, begrenset rettighetstap, oppholdsforbud eller flere av de nevnte straffer, det vil si overalt hvor påtalemyndigheten ikke vil nedlegge påstand på frihetsstraff. Håpet har vært at en for flertallet av menige N. S.-medlemmer og mindre profitører skulle få saken avgjort ved vedtagelsen av forelegg, uten at domstolsbehandling ble nødvendig. Tiden vil vise om håpet vil gå i oppfyllelse. — Hvor forelegg har vært utferdiget, men ikke er blitt vedtatt, gir strpl. § 377 anvisning på en enklere rettergangsmåte enn den vanlige, en regel som også gjelder for landssviksakene. Bl. a. er det i foreleggssakene ikke nødvendig å tilkalle forsvarer med mindre retten finner grunn til det etter sakens beskaffenhet. Ellers har tiltalte alltid krav på forsvarer under hovedforhandlingen.

Om fengsling, ransakning og beslag har anordningen i kap. 3 en del særregler. Den viktigste avvikelse fra straffeprosesslovens regler er at fristen for å fremstille en pågrepet for retten er forlenget fra de normale 24 timer til 14 dager.

I praktisk betydning er dog denne bestemmelse kommet helt i skyggen av reglene i den provisoriske anordning av 26. februar 1943 om polititjenesten i Norge under krig. Her er det bestemt at den som mistenkes for landssvik eller for visse andre lovovertridelser, kan pågripes av politiet og holdes i fengslig forvaring i opptil 30 dager eller med samtykke av Justisdepartementet opptil 60 dager, uten at straffeprosesslovens regler kommer til anvendelse. Justisdepartementet kan senere forlenge fristen ytterligere. Det overveiende antall arrestasjoner som fant sted i den første tid etter frigjøringen, skjedde med hjemmel i denne politianordning. Når det heter at fengslingen skjer »uten at straffeprosesslovens regler kommer til anvendelse«, er dette i praksis blitt oppfattet slik at den arresterte ikke er å betrakte som siktet og derfor ikke har en siktets vanlige rett til på egen bekostning å få beskikket offentlig forsvarer. Om den arresterte eller hans pårørende søker assistanse hos en sakfører, kan denne ikke kreve oppnevning som offentlig forsvarer med derav følgende rett til ukontrollert besøk i fengslet. Først i det øyeblikk den arresterte blir fremstilt i retten til avsigelse av fengslingskjennelse, får han stilling som siktet med derav følgende rettigheter. Fra forsvarerhold er denne ordning blitt møtt med livlige protester.

Efter at ovenstående fremstilling er skrevet, har Stortinget fått forelagt de provisoriske anordninger om innføring av dødsstraff til vedtagelse i lovs form. Bare noen få representanter stemte imot, men det ble fra flere hold presisert at det ikke heri lå noen godkjennelse av dødsstraffen i vår ordinære straffelovgivning. Anordningene forøvrig vil ikke bli behandlet av inneværende Storting.

3. 7. 1945.
